

فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

شماره چهارم - زمستان ۱۳۸۸

صص ۹۱ - ۱۲۴

جایگاه رسانه در جهان عرب با تأکید بر اینترنت

محمد رضا حاتمی^۱

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۰/۱۵

تاریخ تصویب: ۸۸/۱۲/۱۴

چکیده

در عصر جهانی شدن، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی به‌طور گسترده رشد و توسعه یافته و جهان را با حجم وسیعی از اطلاعات و داده‌های گوناگون و متنوع روبه‌رو ساخته است که در میان رسانه‌های گروهی، اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای و تلویزیونی در این ارتباط بسیار پر ظهور و تأثیر گذار بوده‌اند. جهان عرب نیز علی‌رغم پیشرفت‌های اینترنتی و تلویزیونی از جمله احداث و تأسیس شهرک‌های رسانه‌ای در کشورهای امارات متحده عربی و بحرین و... و رفع برخی موانع عینی و ذهنی که تا به حال داشته است، هنوز هم لازم است ضمن اصلاح زیرساخت‌های متناسب با تحولات جدید، گام‌های بلندتری را برای رسیدن به نقطه مطلوب بردارد. در این مقاله سعی می‌شود ضمن تبیین جایگاه رسانه و اینترنت در کشورهای عربی، مهمترین موانع و مشکلات فرا روی جهان عرب بررسی شود. بی‌شک امواج وسیع اطلاعات و تبلیغات از طریق شاهراه‌های ارتباطی و شبکه‌های متعدد فضایی غربی ضمن آنکه حامل و

۱. استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور مرکز تهران.

حاوی مطالب مفید و اطلاعات ارزشمند علمی است به‌طور قطع، تبلیغاتی منفی و مخرب، آموزش‌های غیردینی (سکولاریستی) و غیراخلاقی و اندیشه‌های مخدر اسلام‌ستیزی و استعماری را نیز به همراه خواهد داشت. بنابراین جهان در حال توسعه و از جمله دنیای عرب باید با احتیاط و آمادگی کامل ضمن اخذ جوانب مثبت و مفید و جوه فرهنگی و اطلاعات و دانش تخصصی غرب به دفع جوانب منفی، غیراخلاقی و مفاهیم بیگانه که امروزه به «تهاجم فرهنگی غرب» تعبیر می‌شود، پردازد. بی‌شک به علت نیاز روزافزون بشر به همکاری و تعاون و مبادلات علمی و فرهنگی، باید با دنیا و از جمله جهان غرب ارتباط داشت و تعاملات دوسویه و البته متوازن و متعادل برقرار کرد. به علاوه اینکه امروزه به علت پدیده جهانی شدن و ماهیت ارتباطات نوین تقریباً مرزهای بین‌المللی برداشته شده و افکار و اندیشه‌های بیگانگان از طریق شبکه‌های مجازی و رسانه‌ای نه تنها قلمرو کشورها را در نوردیده، بلکه به حریم خانه‌ها نیز راه یافته است. در عین حال این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که فناوری اطلاعات راه را برای ارائه اندیشه‌ها و طرح نظرات و آرای نخبگان فراهم کرده است. بنابراین اکنون فرصت مناسبی برای انطباق‌پذیری فرهنگی پدید آمده که دولت‌ها می‌توانند با اغتنام از فرصت، ضمن برنامه‌ریزی مناسب و آموزش‌های لازم و نیز بهره‌گیری از نظرات نخبگان بومی با تهاجم فرهنگی مقابله کنند.

واژه‌های اساسی: رسانه، اینترنت، جهانی شدن، جهان عرب.

مقدمه

آلبرت حورانی در کتاب خود به نام *تاریخ مردم عرب* می‌نویسد که به باور مردم جهان عرب دنیای آنها از زمان ابن‌خلدون تاکنون دستخوش تغییر و تحولات نشده و از دستبرد اندیشه‌ها و حوادث مصون مانده، در حالی که خود ابن‌خلدون نیز می‌دانست که دنیا در حال دگرگونی است و شرایط هیچ ملتی به یک حال باقی نمی‌ماند. هزاره جدید را باید پایان یک دوره و آغاز فصل دیگری در جهان عرب دانست که تفاوت بنیادی و ژرفی با دوره پیش از آن دارد و این امر همانا سازماندهی و بهره‌گیری از اطلاعات و

فناوری نوین است که پیش از آن بدین گستردگی سابقه نداشته است.^۱ در واقع شاید بتوان قرن حاضر را آغاز دوره روشننگری و فصلی جدید در آگاهی و اندیشه مردم جهان عرب دانست که مهمترین عنصر این تغییر و تحول نیز گسترش فناوری رسانه‌ای و اطلاعاتی به‌شمار می‌رود (Samar Fatany, Arab News, 2005).

البته جمع‌آوری اخبار و اطلاعات از نیازهای اولیه بشر محسوب می‌شده و از قدیم‌الایام در قبایل عربی رئیس قبیله افرادی را به کار جمع‌آوری اطلاعات و ارسال آنها برای وی منصوب می‌کرده و این شغل در نزد آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. حتی طبق روایات تاریخی رسول خدا (ص) در بیعت عقبه دوم دوازده نفر را به‌عنوان نقیب و عریف تعیین کرد تا عهده‌دار پیوند و رابطه قبایل با آن حضرت باشند (محمدباقر مجلسی: ۱۳ و ۲۶). و حتی بعد از آن در سال ششم هجری در هر قبیله‌ای افرادی را به‌عنوان «عریف» تعیین کردند. علامه حلی به استناد این عمل حضرت می‌گوید: «سزاوار است که امام برای هر قبیله (عریفی) قرار دهد» (علامه حلی: ۴۳۷). در جامعه آن روز، عریف مسؤلیت گردآوری اطلاعات و آگاهی از وضع مردم را برای ارائه به حاکم به عهده داشته است و از این طریق در امور سیاسی و اجتماعی دخالت داشته و با مردم از رابطه نزدیک و صمیمی برخوردار بوده است (ابن حجر، فتح‌الباری، ج ۱۳: ۱۴۸؛ ابن‌اثیر: ۲۱۸). اما گسترش فناوری اطلاع‌رسانی بدین شکل امری بدیع است که آثار آن در تمامی اقشار تأثیر گذارده و نقشی نو را در دنیای عرب رقم خواهد زد. البته اینکه شیوه سازماندهی و بهره‌گیری از اطلاعات در کشورهای عربی روند تکامل داخلی خود را طی نکرده و ساختار مناسبی نیافته و به ناگهان با پدیده نوین ارتباطی و اینترنت روبه‌رو شده موضوع مهم این مقاله است که در آن به بررسی تأثیرات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و آموزشی آن در جوامع امروزه عربی پرداخته خواهد شد. در این مقاله، نخست به معنا، امتیازات و توانمندی‌های اینترنت و به‌طور کلی جامعه اطلاعاتی به‌صورت کوتاه و مجمل اشاره خواهد شد و سپس نقش رسانه‌ها و فناوری‌های جدید اطلاعاتی ارتباطی در جهان عرب و از این طریق در صحنه

1. Internet Opens New Paths for Journalism

بین‌المللی و فرهنگی مورد بررسی و تأکید قرار خواهد گرفت. در اینجا کشورهای عربی با استفاده از دایرةالمعارف و یکی پدیا عبارت‌اند از: ۱. عراق ۲۴۳۱۳۶۸۳ نفر، ۲. سوریه ۵۴۰۵۸۵۱۷ نفر، ۳. لبنان ۷۰۳۷۲۷۲ نفر، ۴. اردن ۲۶۵۴۶۰۵ نفر، ۵. عربستان سعودی ۸۴۴۸۸۶۲۱ نفر، ۶. بحرین ۲۳۸۶۶۷ نفر، ۷. قطر ۰۵۲۸۱۷ نفر، ۸. امارات متحده عربی ۲۴۸۴۸۱۸ نفر، ۹. عمان ۱۲۵۸۰۷۲، ۱۰. یمن ۸۸۱۳۴۹۱۹ نفر، ۱۱. کویت ۱۶۱۱۸۳۲ نفر، ۱۲. مصر ۷۹۷۳۱۸۶۶ نفر، ۱۳. لیبی ۰۷۴۴۹۹۵ نفر، ۱۴. تونس ۷۴۲۹۲۴۰۹ نفر، ۱۵. الجزایر ۵۰۰۸۱۸۳۲ نفر، ۱۶. مراکش ۶۸۹۲۶۵، ۳۱ نفر، ۱۷. موریتانی ۹۱۲۲۵۸۴ نفر، ۱۸. سودان ۱۱۴۳۸۱۶۰ نفر، ۱۹. سومالی ۱۹۰۰۲۵۸ نفر، ۲۰. فلسطین ۰۶۲۵۱۲۳ نفر، ۲۱. جیبوتی ۱۳۰۴۵۷ نفر، ۲۲. کومور ۹۴۸۶۳۲ نفر، ۲۳. صحرای غربی ۲۶۷۴۰۵.

البته در برخی شبکه‌های عربی سه کشور آخری در شمار کشورهای عربی نیامده‌اند (<http://fa.wikipedia.org/wiki>).

در عصر جهانی‌شدن، رسانه‌ها به مفهوم کلی آن جایگاه ویژه‌ای در جهان عرب یافته و عامل بسیاری از دگرگونی‌های اجتماعی و تحولاتی خواهند بود که پیش از این وجود نداشته است. در واقع نیل به عدالت اجتماعی، اخلاق، اسلام‌گرایی و مردم‌سالاری از جمله اهداف والایی است که رسانه‌ها در ترویج و تحقق آن نقش بسزایی دارند. در چارچوب آرمان‌های اسلامی و اخلاقی، رسانه حتی ممکن است خود را هادی و مبشر جامعه به امور اخلاقی بداند، البته گاه همین تلقی ممکن است شکل زورمدارانه پیدا کرده و رسانه برای رسیدن به هدف خویش هیچ اصلی را رعایت نکند. نوع رسالتی که رسانه برای خویش قایل است، تعیین‌کننده اصول اخلاقی آن است. در مقابل رسانه‌ای که صرفاً هدف سودآوری دارد، اگر این هدف را در کوتاه‌مدت لحاظ کند، به‌طور طبیعی از هیچ نوع عملی فروگذار نمی‌کند، ولی اگر هدف سودآوری را در بلندمدت ببیند، خود را ناچار از رعایت اصول اخلاقی جاری در جامعه می‌بیند. در این حال رسانه به‌طور تاکتیکی از هنجارها و ارزش‌هایی که غلبه بیشتری دارند تبعیت می‌کند (روزنامه همشهری، ۱۳۸۴/۹/۳۰). گفتنی است که در جهان و به‌ویژه در جهان

عرب رسانه‌ها هر دو نقش تجاری و در خدمت حاکمیت بودن را به خوبی در نظر داشته و براساس آن کار کرده است.

مفهوم اینترنت

اینترنت را به صورت‌های گوناگون تعریف کرده‌اند. در یک تعریف کلی، برخلاف آنکه در نگاه اول اینترنت به صورت شبکه واحدی به نظر می‌رسد، در حقیقت شبکه شبکه‌هاست. این پدیده یک تور گسترده جهانی است که شبکه‌های مختلف رایانه‌ای در اندازه‌های متعدد و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت‌افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی یکسان به یکدیگر متصل می‌کند. برخی اینترنت را به یک تار عنکبوتی الکترونیکی تشبیه کرده‌اند که از طریق خطوط تلفن، رایانه‌های شخصی یا شبکه‌های رایانه‌ای را به یکدیگر متصل کرده و با اختصاص نشانی‌های الکترونیکی مشخصی به هر یک از آنها، علاوه بر تأمین ارتباطات، امکان تبادل اطلاعات در بین ایشان را به صورت متن، صدا، تصویر و حتی فیلم فراهم می‌آورد. پدیده اینترنت برای اولین بار در سال ۱۹۶۹ میلادی در وزارت دفاع ایالات متحده آمریکا (پنتاگون) تحت عنوان «آژانس پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته» (آپرانت) طراحی و اجرا شد، بعدها به اروپا و سایر کشورهای غربی رفت و به عنوان ساختار اصلی اینترنت مطرح گردید. با توجه به جنگ سرد، هدف اصلی این شبکه، ایجاد ارتباط بین مراکز تحقیقات علمی و نظامی آمریکا و کشورهای اروپای غربی به صورتی غیرمتمرکز بود تا در صورتی که یکی از این مراکز مورد حمله هسته‌ای شوروی قرار گیرد، ارتباط کل شبکه مختل نشود. آژانس پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته (آپرانت) به گونه‌ای طراحی شده بود که بدون هیچ کنترل مرکزی تمامی نهادهای مرتبط به طور مستقل قادر به دریافت، پردازش و ارسال پیام باشند. در سال ۱۹۸۷ این شبکه تبدیل به اینترنت شد. با پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی، حساسیت‌های امنیتی برای عضویت و استفاده از اینترنت کاهش یافت تا جایی که مراکز دانشگاهی، بخش خصوصی و مردم عادی به این شبکه پیوستند (طبرسا، ۱۳۸۰: ۲۵۲). ناگفته نماند که اینترنت نخست در کشورهای غربی و به عبارتی

شمال و سپس در کشورهای جنوب و از جمله کشورهای عربی گسترش یافت. اما به دلیل برخورداری مالی کشورهای عربی خلیج فارس این پدیده به راحتی و سهولت در این کشورها رشد کرده و به پدیده‌ای جوان و جامعه‌پسند تبدیل شد. در سال ۱۹۸۹ تعداد مشترکان اینترنت در سراسر جهان صد هزار نفر بود، این رقم در سال ۱۹۹۱ به بیش از یک میلیون نفر، در سال ۱۹۹۶ به ده میلیون نفر و در سال ۲۰۰۰ میلادی به بیش از دویست میلیون نفر رسید (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۷/۳/۱۵). و در آمار جدیدتر چهارصد میلیون که از مجموع این تعداد مشترک اینترنت در جهان حدود بیست و دو میلیون نفر آنها از کشورهای عربی هستند.^۱ اما باید در نظر داشت که تأثیر رسانه‌های غربی و نفوذ آنها بر جوانان بسیار است (شیرزاد به نقل از روزنامه همشهری، ۱۳۸۴/۸/۱۸). اینترنت کاربردهای مختلف ارتباطی و اطلاعاتی دارد و دارای خصوصیات مختلف است که از آن جمله می‌توان به تمرکززدایی، سهولت دسترسی، هزینه پایین دستیابی به اطلاعات و فقدان مرز اشاره کرد. اینترنت علاوه بر صدها استفاده مختلف در زمینه ارتباطات، امکان تماس تلفنی راه دور با تعرفه و هزینه مکالمات شهری را فراهم ساخته است و پیش‌بینی می‌شود در آینده نزدیک مکالمات اینترنت جایگزین تلفن راه دور در جهان شود (طبرسا، همان: ۲۵۳).

پدیده اینترنت و وضعیت کشورهای شمال و جنوب

شگفتی اینترنت در این است که نه تنها به عنوان چند شبکه رایانه‌ای امکان ارتباط بین افراد و گروهها را فراهم می‌کند، بلکه در تازگی، گستردگی و تنوع اطلاعات موجود و سرعت دسترسی فزاینده‌ای است که حجم بسیار وسیعی از اطلاعات را در ورای محدودیت زمان و مکان به‌سادگی و به‌طور همزمان در اختیار میلیون‌ها استفاده‌کننده، قرار می‌دهد. نکته قابل توجه آن است که قلمرو اینترنت نیز همچون قلمرو فناوری صنعت و بسیاری عرصه‌های دیگر به شکاف دیگری بین شمال و جنوب تبدیل شده

1. Middle East Internet Usage and Population Statistics In the Middle East, there are an estimated 21, 422,500 Internet users, and between 2000 and 2005 the region witnessed an Internet usage growth rate of 305.4%

است. فاصله عمیق بین کشورهای پیشرفته و توسعه نیافته در زمینه اینترنت اکنون خود را نشان می‌دهد. آمارها حاکی از آن است که قریب ۶/۹۹ درصد پایگاههای اطلاعاتی در کشورهای پیشرفته قرار دارد که از این میزان بیش از ۶۵ درصد در آمریکا و کانادا و بقیه در اروپا و ژاپن است. مشارکت کشورهای دیگر جهان و یا به عبارتی حضور کشورهای جنوب و از جمله جهان عرب در حدود ۴۰ درصد است. برای نمونه مشترکان محله مانهاتان نیویورک به تنهایی از میزان اتصال کل قاره آفریقا به اینترنت بیشتر است (بوازرد، شماره ۲، ۱۳۷۷). نتیجه آنکه شکاف عمیق بین شمال و جنوب با ظهور اینترنت و سایر فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی در حال گسترش و تعمیق است. بی‌تردید رشد شتابان اینترنت و تجارت الکترونیکی دو محور اساسی و نیروی محرکه اقتصاد جهانی شدن در آغاز هزاره سوم محسوب می‌شود. در این راستا بنیادهای مستحکم سنتی در همه ابعاد فناوری اطلاعات به تدریج فرو ریخته و نظام مدرن اطلاعات مبتنی بر اینترنت و تجارت الکترونیکی جایگزین آن خواهد شد. با عنایت به روند شتابان اینترنت، نسل دوم و سوم این پدیده با استفاده از تلفن همراه ظاهر شده و در حال گسترش است. در این مرحله مرزهای اشتغال فعلی در حوزه فناوری اطلاعات و ظهور مشاغل جدید و حذف مشاغل قدیمی، مبادله اطلاعات درون و برون‌سازمانی، تغییر ساختارهای قبلی خدمات و سرویس‌های عمومی، ظهور دولت الکترونیکی، به‌کارگیری کارت‌های هوشمند و... لحاظ می‌شود. و اما در مورد کشورهای عربی و از جمله منطقه خلیج فارس باید اذعان داشت که این کشورها به‌طور کلی با روند کندی به جامعه جهانی اینترنت پیوسته و می‌پیوندند. هشت کشور این منطقه به همراه ایران با جمعیتی بیش از یکصد میلیون نفر و تولید سرانه متوسط در مقایسه با سایر مناطق جغرافیایی هم‌تراز خود دیرتر از دیگران به شبکه اینترنت پیوسته‌اند؛ هر چند که گاهی کشوری مانند امارات متحده عربی طی چند سال اخیر رشد رو به شتابی را در پیوستن به اینترنت داشته است. تا ژانویه ۱۹۹۴ کشورهای این منطقه میزبان شبکه TPCIP نبودند و این در حالی بود که سایر کشورهای جهان بیش از ۲/۲ میلیون میزبان از این نوع را در اختیار داشتند. در گزارش سازمان جاسوسی امریکا در خصوص نقش اینترنت در خاورمیانه و خلیج فارس چنین آمده: «استفاده از اینترنت در خاورمیانه به دلیل

افزایش هزینه‌ها و ضعف در اجرای آن فقط در انحصار نخبگان این منطقه خواهد بود. انقلاب اطلاعاتی (انفورماتیک) ممکن است تأثیرات شگرف بر ثبات نظام‌های سیاسی حاکم داشته باشد و خواسته‌های ملت‌ها را بالا خواهد برد و این امر ممکن است توانایی نظام‌های حاکم را در نگهداری اطلاعات و ایجاد افکار عمومی در معرض تهدید قرار دهد. در عین حال اکثر ملت‌های خاورمیانه فقیرتر و عقب‌مانده‌تر خواهند شد» (روزنامه الشرق قطر، مورخ ۲۰۰۱/۱/۱۴). با این حال علی‌رغم گسترش روزافزون اینترنت نباید نقش دولتها را درخصوص این پدیده که آن را مشکلی فراروی اقتدار خود می‌داند، نادیده انگاشت. سازمان نظارت بر حقوق بشر نیز طی گزارشی به موانع گسترش شبکه اینترنت در خاورمیانه پرداخته است؛ در گزارش این سازمان آمده است تلاش دولتهای عربی برای مسدود کردن جریان اطلاعات بر روی اینترنت محکوم به شکست است (طبرسا، همان: ۲۵۵).

معذک طی سالهای گذشته، سازمان‌های غیردولتی، چندملیتی و بنیادهای خصوصی مقادیر قابل توجهی بودجه را برای برنامه‌های استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در کشورهای عربی اختصاص داده‌اند که هدف از آنها فعال کردن مردم و به‌ویژه زنان و جوانان در امور فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بوده است. در عین حال باید گفت که در زمینه تشویق زنان اگرچه تلاش‌های بسیاری صورت گرفته، ولی چندان مؤثر نبوده و تنها دو درصد از زنان در کشورهای عربی از این پدیده استفاده می‌کنند.^۱ تجربه پروژه‌های مرتبط با توسعه فرهنگی در کشورهای عربی نشان داده که این سازمانها نسبت به افزایش توان جوانان و زنان و همچنین ایجاد پیوند فرهنگی بین مردم و نهادهای عربی با دیگر مناطق جهان به‌ویژه دنیای غرب مؤثر بوده و نتایج مثبتی در برداشته است.^۲

۱. سفر و کار زنان عربستان در بحرین <http://jomhuri.com/a/00news/003217.php>

۱. سفر و کار زنان عربستان در بحرین

2. Arab League Summit Declarations are not for Reform, But for Deceiving Arab Public Opinion and the International Community

<http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sd&ID=SP72404>

نقش فناوری‌های رسانه‌ای بر روند اجتماعی شدن جهان عرب

بی‌شک فناوری‌ها و اختراعات یک قرن اخیر و برنامه‌های توسعه‌طلبانه کشورهای بزرگ نقش مهمی در پدید آوردن فضاها و فراجهانی در تمامی زمینه‌ها داشته است. حتی در کشورهای عربی آن پدیده‌ها علی‌رغم فراهم نبودن زیرساختهای مناسب و مخالفت حاکمان تا حدودی مؤثر واقع شده و موجب تحولات بزرگ اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و مذهبی شده است. فناوری اطلاعاتی نوین موجب شده که رفتارهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی ابعاد فوق‌منطقه‌ای یافته و اقشار مختلف در جهان از آن طریق با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و از همفکری و حمایت یکدیگر بهره‌مند شوند. اینترنت تأثیر بسیاری بر دانایی، آگاهی و جهان‌بینی افراد داشته و به همین دلیل کسانی که در کشورهای عربی با این پدیده آشنا شده‌اند، تفاوت ماهوی و ژرفی با دیگر افراد دارند و می‌توان گفت تا حدودی در جامعه مشخص هستند.^۱ البته نباید تصور کرد که این تغییر بسیار جدی است. زیرا گسترش اینترنت در کشورهای عربی هنوز محدود و تحت نظارت بوده و مردم آزادی عمل کافی را ندارند، ضمن اینکه در کشورهای عربی شمال آفریقا نیز فقر، مانعی عمده و اساسی فرا راه دسترسی به جامعه اطلاعاتی محسوب می‌شود. اما به نظر می‌رسد که رشد این پدیده در جهان به‌طور کلی و در جهان عرب به‌طور ویژه اجتناب‌ناپذیر است و به‌سرعت به پدیده‌ای جوان‌پسند تبدیل شده است.^۲ به‌طور قطع آبشخور اصلی رسانه‌های جهان سوم، رسانه‌های غربی است و در اغلب رسانه‌های غربی تلاش معناداری برای جهت‌دهی هدفمند اخبار صورت می‌گیرد. در واقع این رسانه‌ها می‌کوشند با استفاده از ابزارها و روشهای قضاوت و پرهیز از بیان واقعیات مغایر با اهداف خاص خود، افکار عمومی را به‌گونه‌ای شکل دهند که تأثیر مورد نظر را بر ذهن مخاطب به جای گذارند.^۳ گفتنی

1. <http://www.farnews.com/newstext.php?nn=8409080480>

خبرگزاری فارس: وزیر امور خارجهٔ اسبق آمریکا تأکید کرد واشنگتن نباید از اصلاحات «متظاهران» در جهان عرب حمایت کند.

2. <http://web.idrc.ca/openebooks/702-12004> 1 OCT.

3. <http://bashgah.net/molules.php?name=News&file=article&sid=14651>

است که رشد و گسترش شبکه‌های اینترنتی و رایانه‌ها در کشورهای عربی و ناسازگاری‌های ناشی از استفاده از اینترنت در محیط و جوامع عربی به برخی تنش‌های اخلاقی دامن زده به نحوی که برخی از پژوهشگران نسبت به گسترش روزافزون اینترنت در این جوامع اظهار نگرانی کرده و خواستار قانون‌مندی استفاده از آن شده‌اند. در واقع بحث سازگاری و تناسب این پدیده با روند توسعه و رشد در کشورهای عربی از موضوعاتی است که در این مقاله بدان اشاره خواهد شد. معرفی پدیده اینترنت در جهان عرب مشکلات جدیدی را فرا روی اعراب به وجود آورده و تأثیر بسیاری بر تغییر نگرش مردم و رویکرد آنها نسبت به جهان بر جای گذارده که پیش از آن سابقه نداشته است. از جمله عرصه‌ها و اقشاری که به شدت از اینترنت تأثیر پذیرفته‌اند عرصه اطلاعات و اطلاع‌رسانی به‌ویژه در میان اقشار جوانان و زنان بوده است.^۱ اینترنت نیز همانند دیگر پدیده‌های مدرن و مدرنیسم نخست در آمریکا، اروپا و کشورهای آسیایی باب شده و در نهایت در جهان عرب مورد استفاده قرار گرفت، از این رو آن نابرابری در آغاز بدون تردید در چگونگی و چندی بهره‌برداری نیز تأثیر می‌گذارد و مردم کشورهای عربی از این ناحیه نیز آسیب بسیار خواهند دید.^۲

البته شرکت‌های فعال در فناوری‌های ارتباطی در جهان عرب در برنامه‌های اطلاع‌رسانی خود بر توانمندسازی مردم تأکید بسیار داشته‌اند. توانمندسازی و آگاهی‌رسانی فرایندی است که طی آن مردم و به‌ویژه افراد تحصیل‌کرده جهان عرب و از جمله اعراب شمال آفریقا از نیازها و خواسته‌های متناسب خود با شرایط جهانی مطلع و آگاه شده و جرأت دستیابی به اهداف و آرزوها را در خود احساس و تقویت می‌کنند و از توانایی لازم برای عملی ساختن نیازها و خواسته‌ها به تدریج برخوردار می‌شوند.^۳

1 Arab Author: The Arab Man is the problem, The Arab Woman is the Solution

URL: [http:// memri.org/bin/articles.cgi?Page=a-23k-](http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=a-23k-)

rchives&Area=sd&ID=SP80704 28 Oct 2004

2. <http://www.alefba.com/translationarab.htm>

3. Where E-Governance Works The Nation (Nairobi)

ANALYSIS NOVEMBER 15,2005 Pauline Wangui

گسترش فناوری‌های اطلاع‌رسانی و نقش دولت‌ها

اینترنت به رؤیای مک‌لوهان مبنی بر دهکده جهانی تحقق بخشیده و بسیاری از فاصله‌ها را از بین برده است. اکنون اینترنت منبع فرصت‌ها و امکانات تازه‌ای است که تا پیش از گسترش و عمومی شدن این پدیده در جهان عرب موجود نبود. در اصل در کشورهای در حال توسعه و به‌ویژه کشورهای عربی، دولت‌ها نقش اصلی و فعال را در قبض و بسط امور کشور داشته و به اصطلاح «فعال ما یشاء» هستند. در پدیده اطلاع‌رسانی و گسترش اینترنت نیز در کشورهای عربی اگرچه امور در دست شرکت‌های خصوصی است، ولی دولت‌ها همچنان سلطه و قدرت خود را محفوظ داشته و آنچنان که باید و شاید فضای آزادی را برای بخش خصوصی و مردم پدید نمی‌آورند تا همگان بتوانند از این موهبت به نفع خود و کشور بهره‌برداری نمایند.^۱

ویژگی مهم دسترسی به اینترنت این است که به افراد علاقه‌مند و آگاه اجازه می‌دهد علی‌رغم موانع فراوان که در کشورهای جهان سوم وجود دارد تا حدودی با دنیای خارج ارتباط برقرار کرده و از شرایط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و هنری با توجه به توان محدود خود بهره‌مند گردند.^۲ از جمله کشورهای عربی که در امر اطلاع‌رسانی فعال عمل کرده و به‌منظور کمک به مردم قوانین خود را تجدید و اصلاح کرده‌اند از امارات، قطر، لبنان و بحرین می‌توان نام برد که برخی از موانع دولتی را از سر راه برداشته‌اند. بدین‌صورت مردم آن خطه فرصت مناسب برای برقراری ارتباط با جهان خارج را پیدا کرده و تا حدودی از مواهب آن بهره‌مند شده‌اند. سیاست این

1. Logging on with No Laws

This Day (Lagos) November 14, 2005 chuka Amish onuaguluchi

The greatest revolution in the past decade has undoubtedly been Information Technology. Sometimes, you cannot help but wonder at how the world was able to get through without the extensive use of IT as it is used now in the 70s and 80s. IT has turned the world into a big (small) village and Nigeria, to a large extent has been caught up in the IT race

2. Chawama Youth Project Bring Life Skills to Youths, Women Through ICT

The Times of Zambia (Ndola) November 14, 2005 Mwiika Malindima

کشورها در این زمینه مبنی بر پذیرش این پدیده، تسهیل امکانات برای مردم و کاهش جدی مالیات است که بسیار مؤثر واقع شده است. پدیده اینترنت و دیگر رسانه‌های گروهی داخل در شبکه جهانی اکنون دستیابی به حقایق، اوهام و نظریاتی متفاوت را برای مردم عرب‌زبان امکان‌پذیر ساخته که تا یک دهه پیش ممکن نبود. شهرک‌های رسانه‌ای و شبکه‌های تلویزیونی که گستردگی ویژه‌ای در جهان عرب دارند نیز از محبوبیت برخوردارند، اما عمده تلاش‌های آنها خلق سرگرمی و کسب درآمد است و چندان به پدیده اطلاع‌رسانی و نشر عقاید و آرمان‌ها اهتمام و عنایت ندارند. گسترش شبکه‌های آگاهی‌رسانی در جهان عرب نشان‌دهنده آن است که مردم به آنها توجه داشته و از آن امر استقبال کرده و علاقه‌مند هستند به منابع اطلاعاتی دیگری خارج از چهارچوب رسانه‌های سنتی رجوع کنند.^۱

از نظر داخلی به دنبال گسترش رسانه و فناوری اطلاعاتی در جهان عرب، آزادسازی سیاسی و رشد جامعه مدنی افزایش یافته و این تحولات به تقویت اسلام‌گرایان و افراد ملی مذهبی منجر خواهد شد. در واقع گروه‌های سازمان یافته که اکنون جزو نیروهای مخالف و یا بی‌نظر محسوب شده به تدریج تحت تأثیر رسانه‌های جمعی در جوامع عربی رشد کرده و مسائل خود را مطرح خواهند کرد، اخوان المسلمین در مصر و پیروزی شیعیان در مجلس شورای بحرین و برخی شوراهای شهر در عربستان نمونه‌هایی از آن است.^۲ در همین رابطه گفتنی است که گسترش رسانه و توسعه فناوری اطلاع‌رسانی در جهان عرب موجب افزایش حساسیت اعراب نسبت به حوادث جهانی و منطقه‌ای شده و نتایج متنوعی در برداشته است که از آن جمله به

۱. مهدی علیخانی، سرزمین‌هایی با مرزهای شیشه‌ای، شنبه، ۲۸ آبان ۱۳۸۴ - ۱۶:۵۶

<http://sharinews.ir/?11353>

2. <http://www.arabnews.com/?page=1§ion=0&aricle=74697&d=15&m=12&y=2005>

178 Municipal Councils Are Formed Across Saudi Arabia

P.K.Abdul Ghafour, Arab News

بازتاب نظرات آنها نسبت به حوادث عراق^۱، موضوع تروریسم، فلسطین و تأسیس شبکه‌های متعدد، تبیین باورها و عقاید اسلامی و چالش آنها با باورهای دیگران می‌توان اشاره کرد که در گذشته بدین گستردگی موجود نبوده است.^۲

گفتنی است مؤثرترین و سهل‌ترین راههایی که دولتها می‌توانند در زمینه آگاه‌سازی اینترنتی مردم تلاش گسترده مبذول داشته و مطمئن باشند که این پدیده موجب رشد و توسعه جامعه خواهد شد عبارت‌اند از:

۱. تهیه امکانات لازم برای ارتباط دانشجویان و استادان با اینترنت به صورت دائمی و رایگان

۲. تهیه امکانات لازم در مرکز شهرها و روستاها برای بهره‌برداری مردم از این پدیده به صورت کم‌هزینه و یا رایگان

۳. ارائه آموزش رایانه‌ای به افراد و تجهیز آنها به استفاده از این پدیده

۴. تربیت استادان برای راهنمایی مردم طی دوره‌های کوتاه‌مدت

۵. ترویج و تبلیغ راههای مناسب استفاده از رایانه و اینترنت و معرفی کسانی که از این رهگذر به منافع مادی دست یافته‌اند

۶. نداشتن استفاده سیاسی از اینترنت و رایانه برای اهداف ویژه حزب حاکم و حفظ قدرت خود. همواره باید فرصتی فراهم کرد تا به جای بهره‌مندی جوامع رسمی و وابسته به دولت آحاد و اقشار متفاوت جامعه از این رهگذر بهره‌مند شوند.

۷. تبلیغ و ارشاد مردم مبنی بر دوری گرفتن از سایت‌های غیراخلاقی و تشویق آنها به استفاده مناسب از این پدیده. در این زمینه دولتها امکانات لازم را دارا می‌باشند.

همان‌طور که اشاره شد فناوری‌های اطلاع‌رسانی در کشورهای عربی با رفع برخی مشکلات قانونی و موانع عینی و ذهنی رشد و توسعه قابل توجهی داشته است.

1. Arab and Muslim Media Reactions to the Fall of Baghdad

<http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sr&ID=SR01403>

2. Marie-Helene Boccara & Alex Greenberg, Islamism Websites and their Hosts
Part II: Clerics

علاوه بر اینترنت و شبکه‌های مجازی، شبکه‌های ماهواره‌ای متعددی نیز هم از سوی دولتهای عربی و هم از طریق مؤسسات و بخش‌های خصوصی همانند الجزیره، العربیه، المنار و MBC و ... که گاهی بسیار محبوب و پرمخاطب هستند راه‌اندازی شده و هنوز هم در حال بسط و گسترش است. فراتر از آن در کشورهای نظیر امارات متحده عربی، مصر، لبنان و بحرین شهرک‌های بزرگ رسانه‌ای ایجاد شده که در تولید و گسترش اطلاعات و ارتباطات محلی و بین‌المللی نقش مهمی ایفا کرده و در راستای روشننگری و تنویر افکار عمومی سهم بسزایی داشته است.

امروز تبلیغات در جهان عرب متأثر از امواج حاصل از انفجار اطلاعات و ارتباطات است، به طوری که در صنعت تلویزیون شاهد افزایش چشمگیر شبکه‌های تلویزیونی به خصوص ماهواره‌ای می‌باشیم. در سالهای دهه نود (۱۹۹۰) و قبل از آن تلویزیون تنها یک وسیله ارتباطی محلی و داخلی به شمار می‌رفته، اما امروزه به منظور کسب شخصیت بین‌المللی در جهان با دسترسی به فناوری جدید و افزایش شبکه‌ها و به تبع آن افزایش بینندگان گام برمی‌دارد. همچنین همراه با افزایش تعداد شبکه‌های تلویزیونی در جهان عرب، شاهد افزایش میانگین رشد مالکیت تجهیزات تلویزیونی یعنی شبکه‌های خصوصی می‌باشیم. در این راستا در سالهای اخیر شاهد ساخت شهرک‌های رسانه‌ای در جهان عرب هستیم که همچون تریبون دموکراسی، سرمایه‌های جهان عرب و حتی اروپا را به خود جذب کرده و با اختصاص مناطق آزاد تبلیغاتی و رسانه‌ای براساس نیازهای جهان عرب به موضوع مهم و قابل توجهی در این کشورها به خصوص امارات، اردن، مصر، بحرین و در آینده نزدیک در سوریه تبدیل شده است.

دبی در اواسط سال ۲۰۰۱ شاهد ساخت شهرک رسانه‌ای بود که به همراه شهرک اینترنتی حدود ۴۰۰ هکتار زمین و بیش از یک میلیون مترمربع بنا را به خود اختصاص داد و تاکنون مبلغ ۲۷۰ میلیون دلار صرف هزینه ساخت این شهرک شده است. در این شهرک رسانه‌ای حدود ۱۰۰ مؤسسه رسانه‌ای و بیش از ۷۵ شبکه تلویزیونی با ۲۵ هزار نفر کارمند فعالیت می‌نمایند و همچنان با توجه به درخواست‌های

مکرر در حال گسترش است. در آنجا قیمت ساختمان‌ها رو به افزایش بوده و درخواست اجاره نیز برای مدت طولانی می‌باشد. بسیاری از ایستگاههای ماهواره‌ای عربی و غیرعرب از جمله MBC، العربیه، CNBC و... که در اروپا هزینه‌های بسیاری را متحمل می‌شدند به این شهرک منتقل شدند، چرا که اغلب این شبکه‌ها همانند MBC با طبیعت عربی، موضوع عربی و زبان عربی در شهرهای اروپایی همچون لندن و... با هزینه‌های بسیار سنگین و خارج از محیط عربی با محدودیت‌هایی فعالیت می‌کردند. در این راستا مرکز تلویزیون الشرق الاوسط (MBC) که ایستگاه خود را از لندن به دبی منتقل نموده است، طرح تأسیس ایستگاه رادیو و تلویزیونی را مطرح کرده است که قابل رقابت با شبکه‌های دیگر از جمله الجزیره است که این طرح بالغ بر ۳۰۰ میلیون دلار هزینه در بر خواهد داشت. این شبکه علت انتقال مکان خود را به دبی، خسارت ۳۵۰ میلیون دلاری این شبکه در دهه ۹۰، حضور در جهان عرب و محیط عربی، استفاده از تسهیلات مالی که این شهرک در اختیار مؤسسات می‌گذارد (۱۵ میلیون دلار) و همچنین اجاره به شرط تملیک که پس از ۱۰ سال می‌باشد و علاوه بر آن به لحاظ اقتصادی بسیار مقرون به صرفه است و باعث پایین آمدن هزینه‌ها به میزان ۳۰ درصد در سال اول و کاهش بیشتر در سالهای آتی خواهد شد.

همچنین این شبکه طرحی با عنوان «اندیشه بی طرفانه» را در دست اجرا دارد که هدف آن ارائه چهره واقعی جهان اسلام و تمدن اسلامی بدون گرایش‌های سیاسی با زبانهای اصلی برای مخاطبان غیرعرب است. این طرح شامل شبکه‌های خبری، ایستگاههای رادیویی، خبرگزاری‌های تصویری و نشریات است. مبلغ پیش‌بینی شده در این طرح یک میلیارد دلار می‌باشد که تاکنون ۲۵ میلیون دلار در خبرگزاری تصویری، ۴۰ میلیون دلار در شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی، ۱۵ میلیون دلار در چاپ و نشر و ۲۰ میلیون دلار در ارتباطات، روابط عمومی و اسناد هزینه شده است.

در کشور اردن شهرک رسانه‌ای به‌طور کامل در اختیار بخش خصوصی است و از نظر مالکیت با کشورهای امارات و مصر متفاوت است. تاکنون در شهرک رسانه‌ای اردن حدود ۳۰ میلیون دلار هزینه شده که پیش‌بینی می‌شود این مبلغ تا سال آینده به

۵۰ میلیون دلار برسد. بیشتر فعالیت این شهرک در حال حاضر بر روی پخش و در آینده بر تولیدات تلویزیونی و سینمایی با ایجاد استودیوهای مخصوص متمرکز شده است. این شهرک همچنین به دنبال انتقال شبکه‌های رادیو و تلویزیونی از اروپا به جهان عرب است. در حال حاضر ۹۵ شبکه تلویزیونی از اردن پخش می‌شود.

در کشور لبنان طرح تأسیس شهرک رسانه‌ای اولین بار در سال ۱۹۹۶ با همت رفیق حریری مطرح شد که به علت حمایت نکردن دولت و مشکلات و مسائل اداری این طرح مسکوت ماند، چرا که سرمایه‌گذاری در ساخت این شهرک‌ها بدون حمایت دولت مشکلاتی را در پی خواهد داشت که هر سرمایه‌گذاری به‌تنهایی وارد این صحنه نمی‌شود.

بی‌شک این کشور به‌منظور فضای باز سیاسی و فرهنگی یکی از مناسب‌ترین مکان‌ها برای ایجاد شهرک رسانه‌ای است. چرا که لبنان آزادترین کشور عربی و اسلامی برای تولید و توزیع اندیشه‌ها می‌باشد و همچون تریونی آزاد موقعیت مناسبی در جهان عرب پیدا کرده است. از طرفی در این کشور زبان فرانسوی و انگلیسی متداول بوده و همانند پلی میان جهان عرب و جهان غرب ایفای نقش می‌کند و توانایی رقابت در زمینه تولیدات تلویزیونی را نیز دارد. در مصر نیز شهرک رسانه‌ای علاوه بر درآمد ۳۰۰ میلیون دلاری سبب ایجاد فرصت‌های شغلی جدید شده است.

به‌طور کلی در جهان عرب و در هر یک از این کشورها و مناطق قابلیت‌هایی وجود دارد که در صورت استفاده صحیح از آن قابلیت‌ها می‌توانند در زمینه رسانه‌ای با غرب رقابت نمایند. لبنان با توجه به وجود آزادی و حضور نخبگان در زمینه چاپ و نشر، مصر در زمینه تولیدات سینمایی و دبی در زمینه فناوری رسانه‌ای موقعیت ویژه‌ای دارند. امروزه رادیو و تلویزیون به‌منظور ارتباط آن با مردم در بخش رسانه‌ای جایگاه خاصی دارد و همین امر باعث افزایش سرمایه‌گذاری در ایجاد کانال‌های جدید تلویزیونی شده است، اما این بخش از رسانه متأسفانه در جهان عرب به یک وسیله تبلیغاتی صرف با هدف تبلیغ مصرف‌گرایی تبدیل شده است و از هدف اصلی خود که پرداختن به مشکلات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه اعم از برنامه‌های فرهنگی،

محیط زیست، جایگاه زن در جامعه و مسأله کودکان است دور مانده و علت اصلی آن بیشتر به نیاز و هدف سرمایه‌گذاران برمی‌گردد تا نیازهای جامعه. همچنین ساخت این شهرک‌ها در گسترش و پیشرفت صنعت رسانه‌ای به‌خصوص رادیو و تلویزیون نقش داشته و با استفاده از ظواهر مثبت جهان‌گرایی و آگاهی مخاطبان در جهان، توانایی رقابت با شبکه‌های غربی همچون CNN و دیگر شبکه‌ها را دارد و آن نقشی است که در حال حاضر شبکه‌هایی همچون الجزیره و العربیه در جهان عرب ایفا می‌کنند. این شهرک‌ها همچنین توانستند بخشی از مشکل بیکاری را در جهان عرب با جذب فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های عربی در بخش تخصصی و کارمندی در ارائه خدمات حل نمایند.

امروزه این شهرک‌ها بیشتر نقش خدمات‌دهی دارند و ارائه این خدمات بیشتر از جانب بخش خصوصی است تا دولتی و از موضوعات مطرح در این کشورها انتقال تدریجی آن از بخش دولتی به بخش خصوصی با تجدیدنظر در قوانین و مقررات این شهرک‌ها و کمرنگ شدن نقش دولت‌ها در این خصوص است.

اگرچه این انقلاب عظیم در بخش رسانه و ارتباطات باعث رشد صنعت رادیو و تلویزیون شده، اما تمایل مردم به مطبوعات و جراید را کم کرده است چرا که وقتی مردم می‌توانند به‌صورت زنده و مستقیم از اخبار جهان آگاه شوند، تمایلی به خواندن اخبار در روزنامه‌ها ندارند که این نکته قابل توجه است.^۱

اما درخصوص اینترنت و فضای مجازی برخی کشورهای عربی موضوع مالیات بر رایانه و تسهیلات اطلاع‌رسانی را ملغی ساخته که موجب شده دسترسی مردم به این پدیده تسهیل یابد. در این زمینه به‌نظر می‌رسد باید از کشورهای سنگاپور و مالزی الگو گرفت که حتی اینترنت رایگان در اختیار اقشار تهیدست قرار می‌دهند.^۲ در کشورهای عربی این پدیده با استقبال تجار و مردم روبه‌رو شده و برای آن سرمایه‌گذاری لازم شده است، اما باید به آموزش برای بهره‌برداری بهینه نیز توجه شود. در این زمینه گفتنی است که در گزارش توسعه شاخص‌های انسانی در جهان عرب تصریح شده که مردم

۱. تقوی، محسن. *مطبوعات در لبنان*، آرشیو اداره کل عربی- سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

۲. همان منبع

کشورهای عربی دسترسی کمتری به رسانه دارند.^۱ با وجود این امروزه خطر مشترکی کشورهای اسلامی را تهدید می‌کند و جهان اسلام بیش از هر زمان دیگری نیاز به همکاری و اتخاذ راهبردی مشترک و یافتن جایگزین مفید و سالم برای مخاطبان خود با استفاده از فناوری رسانه‌ای دارد.

رایانه و موج تهاجم فرهنگی از سوی غرب

همان‌گونه که گفته شد اینترنت تیغ دو لبه است و همان‌گونه که از یک‌سو دانایی، آگاهی به همراه دارد و وجهه الهی و کرامت انسانی را تقویت می‌کند، از سوی دیگر بر فردگرایی، غریزه‌جویی، لذت‌طلبی و خودپرستی تأکید می‌کند و به همین جهت افراد را نسبت به جامعه بومی و محلی بیگانه می‌سازند. مع‌الوصف اینترنت فرصت‌های بیشتری را برای مردم جهان در حال توسعه فراهم می‌آورد تا از دانش و دانایی خود بهره‌جویند. از جمله اینکه دبیران ریاضی هندوستان از طریق اینترنت به دانش‌آموزان آمریکایی ریاضی درس می‌دهند و مبلغ معتنا بهی را دریافت می‌کنند. در واقع علی‌رغم فراهم نبودن زیرساخت‌های مناسب در کشورهای عربی اینترنت این فرصت را فراهم آورده که شماری هر چند اندک از این موهبت ارتباطاتی و پدیده جهانی شدن بهره‌مند شوند و وضعیت خود را بهبود بخشند. البته در این راستا اگرچه تبعیض بسیاری است، اما فرصت‌های اندک نیز ارزش ویژه خود را دارند. در این زمینه اگر دولتهای عربی بخواهند امکانات مناسبی را برای شهروندان فراهم آورند، شانس بهره‌مندی مردم چند

1. Mass Media with regard to access to mass media, the report identifies a number of shortcomings. In general, the report says, "Arab countries have lower information media to population ratios [number of newspapers, radio and television sets per 1,000] compared to the world average and to the average of middle - income countries ." Examples: 53 newspapers per 1,000 people versus 285 in developed countries due to high rates of illiteracy and a low standard of professionalism dictated by various instruments of control and coercion .[19].

According to the report:

<http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sr&ID=IA15103>

برابر شده و تأثیر آن در اقتصاد و توسعه جوامع ملموس‌تر خواهد بود. به‌ویژه آنکه آنها از وضعیت مناسب اقتصادی بهره‌مند بوده و میل شرکت‌های دارای فناوری رسانه‌ای برای سرمایه‌گذاری در کشورهای عربی بیش از دیگر مناطق جهان سوم است، اما همان‌گونه که گفته شد هجوم فرهنگی غرب از طریق اینترنت آنقدر وسیع، واقعی و با موفقیت همراه بوده است که بسیاری از اندیشمندان کشورها احساس خطر کرده و نسبت به آمریکایی شدن جوامع و در درجه دوم غربی شدن جوامع هشدار داده‌اند.

دست‌رسی به اینترنت و توسعه اقتصادی

بدون شک میزان استفاده کشورهای و به‌طور کلی کشورهای عربی از اینترنت بستگی به توسعه اقتصادی آن کشورها دارد. از این‌رو تعجبی ندارد که مشاهده می‌شود شمار استفاده‌کنندگان از اینترنت در کشورهای عربی قابل مقایسه با غرب و یا حتی کشورهای جنوب شرق آسیا نیز نیست^۱ و در خوش‌بینانه‌ترین حالت حدود بیست میلیون نفر از جمعیت نهصد میلیونی را تشکیل می‌دهند. موضوع دیگر اینکه اینترنت در کشورهای عربی ارتباط مستقیمی با شهرنشینی، افراد مرفه و تحصیل‌کرده جامعه دارد زیرا در بسیاری از کشورهای عربی مردم در روستاها زندگی می‌کنند و اگر دولتها نخواهند در گسترش فناوری اطلاع‌رسانی سرمایه‌گذاری کنند و کوشا باشند، چه بسا گروه کثیری از مردم از آن پدیده محروم خواهند شد.

فناوری اطلاعاتی نشان داد که ثروت علاوه بر آنکه از سرمایه و نیروی نظامی حاصل می‌شود می‌تواند از اندیشه و تفکر نیز حاصل گردد و این از امتیازات ویژه‌ای است که در اختیار مردم این عصر قرار گرفته شده است. اینترنت وسیله‌ای برای آگاه ساختن مردم و ایجاد ارتباط بین گروهها در قلمرو فرامرزی و منطقه‌ای یا جهانی و پدیدآورنده فرصت‌های اقتصادی است که پیش از این برای مردم جهان و از جمله اعراب فراهم نبوده است.

۱. در این راستا باید مشکل ناآشنایی مردم جهان عرب با زبانهای بین‌المللی را نیز در نظر گرفت. مع‌هذا آنها این شانس را دارند که بسیاری از شبکه‌ها زبان عربی دارند.

بوخارت و اولدر (۲۰۰۳) اعتقاد دارند که موفقیت اقتصاد مبتنی بر فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات به‌شدت در گروهی مشارکت تمامی مردم است، بنابراین هم مردان و هم زنان باید در این امر مشارکت داشته باشند. از این‌رو روند گسترش کاربرد اینترنت نه‌تنها در زمینه فرهنگی و اجتماعی که در دیگر بخش‌ها نیز مؤثر و مثبت ارزیابی می‌شود.^۱

بررسی افراد و گروههای استفاده‌کننده از اینترنت و نیازهای آنها

رایانه در کشورهای عربی یک وسیله وارداتی است و مروجان آن نیز بیشتر بیگانگان و بازرگانان کشورهای غربی بوده‌اند، نگاهی به اسامی مؤسسان شرکت‌ها و تاریخچه مؤسسات اینترنتی مؤید این امر است البته بدون تردید آنها از بخش خصوصی داخلی بدین منظور استفاده کرده‌اند. البته این دلیل نمی‌شود که ادعا شود اینترنت و رایانه در خدمت غرب بوده و برای تسهیل کار آنان مورد تشویق واقع شده است، گرچه این ادعا تا حدودی صحیح است. به هر حال مقتضیات زمانه و نسیم جهانی شدن و جهانی‌سازی، آفریقا را نیز وادار کرد تا در این وادی قدم گذارد و علی‌رغم نارسایی‌های بسیار در زندگی مردم از این پدیده استقبال کند.

بررسی تحلیلی از استفاده‌کنندگان رایانه و اینترنت نشان می‌دهد که میزان دسترسی به این پدیده پیوسته رو به افزایش است و این تجارت همواره رو به رونق و توسعه خواهد بود، اما شکی نیست که این تفاوت در استفاده از اینترنت موجب تفاوت در برداشت از جنبه فلسفی، سیاسی، اقتصادی، علمی، خبری و فرهنگی خواهد شد. موضوع دیگر اینکه اگرچه اینترنت وسیله‌ای برای دستیابی به اطلاعات، آگاهی و دانایی است، ولی در ذات خود تفاوت‌های بسیاری را برای عامل و استفاده‌کننده به‌وجود می‌آورد و فاصله بین افراد و گروه‌ها را افزایش می‌دهد.

۱. محمدرضا شکیب، رسانه‌ها در آفریقا و جهان عرب، آرشیو اداره کل آفریقا و عربی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

منافع و زیان‌های اینترنت در جهان عرب

مزایا و معایب اینترنت بر هیچ‌کس پوشیده نیست و می‌توان فهرست بزرگی از آنها فراهم آورد و در رد یا قبول این پدیده اظهارنظر کرد. اما باید توجه داشت که علی‌رغم زیان‌هایی که برای اینترنت برمی‌شمارند، این واقعیت وجود دارد که اینترنت آدمی را با دنیای اندیشه و پژوهش و پیشرفت آشنا می‌کند و بدون هیچ‌گونه تبعیضی دسترسی به آن را امکان‌پذیر می‌سازد. بی‌تردید دسترسی به اینترنت به تنهایی یک پدیده آموزش و تربیتی است که به بهبود شرایط فرهنگی و اقتصادی فرد منجر می‌شود زیرا تنها از طریق این پدیده است که مردم کشورهای جهان سوم و به‌ویژه جهان عرب می‌توانند اطلاعات بی‌شماری را در مورد مسائل مهم جهانی، چگونگی بهبود شرایط زیستی و سلامت فکر و عمل به‌دست آورند. اکنون در کشورهای عربی خاورمیانه و حوزه خلیج فارس علاوه بر اینکه بسیاری از مردم دسترسی به رایانه و اینترنت دارند، این امکان نیز برای آنها وجود دارد که می‌توانند از تسهیلات دولتی و عمومی استفاده کنند.

به‌طور قطع دنیای اینترنت محصول حضور و قدرت‌نمایی کشورهای شمال است و آنها از این طریق در گسترش فرهنگ و سلطه خود کوشیده و آنچه را خود می‌پسندند تبلیغ و ترویج می‌کنند. به همین دلیل است که گفته می‌شود دولتهای جهان سوم و کشورهای در حال توسعه باید نظارت جدی بر این پدیده داشته و تلاشی گسترده را برای آموزش مردم خود در استفاده بهینه از این مقوله فراهم آورند. مع‌ذالک اگر دولتهای عربی بر آموزش و استفاده از این پدیده اهمیت قایل شده و باور کنند که:

۱. اینترنت بابتی گشوده به جهان دانش است که مردم جهان می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

۲. اینترنت پدیده‌ای مناسب برای رشد و شکوفایی ضمیر و خلاقیت آدمی است.

۳. اینترنت وسیله‌ای مناسب برای کسب اطلاعات از جهان و برخوردار شدن از علم و معنویت است.

۴. اینترنت پدیده‌ای مناسب برای بهبود شرایط اقتصادی و موقعیت فردی و اجتماعی است.

۵. اینترنت امکان آموزش از راه دور و بهره‌برداری از علوم را فراهم می‌کند.
 ۶. اینترنت از آنجا که یک پدیده آگاهی‌رسانی کامل است، در رفع بسیاری از مشکلات پژوهشی و تحقیقی و نارسایی‌های اطلاعاتی مؤثر واقع شده و نیازها را برطرف می‌کند. آنگاه دولت‌ها می‌توانند برای برخورداری شهروندان خود از مواهب این پدیده چاره‌اندیشی کنند و راه‌های مناسب را به آنها نشان دهند. در واقع برای کشورهای عربی این وسیله به سرعت جواب می‌دهد و نیازهای پژوهشی را پاسخ می‌دهد. انگیزه و محرک خوبی برای توسعه و پیشرفت فردی و اقتصادی محسوب می‌شود، به‌ویژه آنکه بازار کشورهای عربی مورد توجه جهانیان است.

از آنجا که دسترسی به اطلاعات و آگاهی نقش مهمی در افزایش دانایی و بهره‌وری انسانها دارد، از این‌رو سازمان ملل متحد برنامه‌های ویژه‌ای را با کمک بسیاری از کشورها برای پیشبرد امر آگاهی‌رسانی به‌ویژه از طریق اینترنت طرح و اجرا کرده است. به باور مسؤولان سازمان ملل متحد اینترنت نباید فقط وسیله‌ای برای استفاده افراد و کشورهای ممتاز جهان باشد، بلکه باید در اختیار تمامی اقشار و گروهها قرار گیرد.^۱ به همین دلیل نیز کشورهای عربی را تشویق کرده که از این وسیله حتی در مدارس نیز استفاده کنند و به‌دنبال آن دولت‌ها نیز برخی مساعدت‌ها را نیز فراهم کرده‌اند. در گردهمایی ژنو که با کمک سازمان ملل برگزار شد، مطرح شد که اگر در گذشته بی‌سوادی و جهل از جمله دلایل محروم شدن از امکانات و مواهب جهانی بوده است اکنون بی‌سوادی رایانه‌ای و اینترنتی این تفاوت و فاصله را دو چندان کرده و مشکلات بیشتری را برای مردم فقیر جهان به‌وجود خواهد آورد.^۲

البته اوضاع برای دولتهای عربی در شمال آفریقا متفاوت از دول عربی خاورمیانه است. آقای سوینکا معتقد است در این کشورها فقر و رکود انگیزه و تحرک را از

1. Information Technology On World Agenda This Week The Post (Buea) November 13, 2005 Clovis Atatah

۲. سازمان ملل برگزارکننده این اجلاس است و تمامی برنامه‌ها و نشست‌های این اجلاس را برنامه‌ریزی و ارائه می‌کند و کشور میزبان فقط مقدمات برگزاری اجلاس را فراهم می‌آورد.

http://www.sppcco.com/main1.asp?a_id=180

آدمیان سلب کرده و مشکلات بسیاری برای آنها به وجود آورده است. به هر حال سازمان ملل متحد و دولتهای عربی در شمال آفریقا باید تلاش ویژه مبذول دارند که این پدیده را از انحصار ابرقدرت‌ها بیرون آورند و در اختیار مردم و نخبگان قرار دهند تا بدین وسیله برخی نارسایی‌های موجود در جهان کاهش یابد. البته در این زمینه یونسکو، سازمان ملل متحد و برخی مؤسسات بین‌المللی تلاش کرده‌اند، اما این تلاش‌ها باید از سوی نخبگان و دولتهای جهان سوم رهبری و هدایت شود تا به نتیجه مطلوب برسد. از جمله کارهای مثبت سازمانهای غیردولتی تلاش برای تعمیم امکانات دسترسی به رایانه و اینترنت است که باید آن را مغتنم شمرد و تشویق کرد.^۱ اکنون جهان برای کشورهای شمال همان ویژگی دهکده مک‌لوهان را پیدا کرده و برای مردم جنوب که اکثریت قاطع را تشکیل می‌دهند فواصل و موانع رشد موجود بوده و همان بحران‌های قدیمی دامنگیر مردم است. با وجود این به رغم منافع یاد شده و اینکه اینترنت می‌تواند به منزله ایجاد فرصتهایی برای جهانیان باشد، تهدیدها و نگرانی‌هایی برای جامعه جهانی به‌ویژه کشورهای جنوب فراهم کرده است که مهمترین این نگرانی‌ها عبارت‌اند از: توزیع و گسترش برنامه‌های ضد اخلاقی، تبلیغات ضد مذهبی، یکسان‌سازی فرهنگی از نوع غربی آن و تشدید جریان یک‌سویه اطلاعات (طبرسا، ۱۳۷۷: ۲۵۵).

اجلاس جهانی فناوری اطلاعاتی و تأثیر آنها بر همگانی ساختن این پدیده

سازماندهی اجلاس‌های جهانی در باب جامعه اطلاعاتی (از جمله در تونس و سنگال) رخدادی است که باید آن را به فال نیک گرفت و برای تحقق اهداف آن که همانا گسترش دانش و تشویق به اندیشه و چاره‌جویی مشکلات است، تلاش کرد. اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی با هدف کاهش شکاف دیجیتالی و فراهم آوردن امکانات بیشتر و دسترسی سریعتر مردم جهان به کسب اطلاعات تشکیل شده و امید می‌رود که با

۱. از جمله، کشورهای عربی در شمال آفریقا باید از تولید لپ‌تاپ‌های صد دلاری استقبال کرده و آن را به فال نیک بگیرند. Laptop for Each Nigerian Kid Daily Champpion (Logos)

همفکری و مشارکت کشورهای جهان سوم و همدلی سازمانهای بین‌المللی در تحقق اهداف خود موفق شود.^۱ جهان در حال توسعه اکنون در آستانه تحولی جدی قرار گرفته که می‌تواند در تغییر نگرش مردم و تعمیم‌بخشی از امکانات جهانی به مردم، به‌طور جدی مؤثر واقع گردد. عمده زیان و خسارتی را که کشورهای عربی در طول دو قرن گذشته متحمل شده‌اند، علاوه بر سوء مدیریت ناشی از آگاهی نداشتن آنها از حوادث و رخدادهای جهانی بوده است. از این رو گام‌های جدید به‌سوی جامعه نوین اطلاع‌رسانی را باید ارج نهاده و از آن استقبال کرد. ضمن اینکه اینترنت یک دانشگاه بدون حصار و محدودیت است و همگان می‌توانند به نسبت توان و پشتکار خود از آن بهره‌مند شوند و از آن اقبانوس بهره گیرند.

البته نباید تصور کرد که هر فردی در جهان عرب می‌تواند بدون هیچ محدودیتی از لحاظ زمان، فاصله و حجم، به ایجاد، ثبت، پردازش و انتشار اطلاعات بپردازد. متأسفانه شرایط جوامع عربی از این بابت چندان امیدبخش نیست و تسهیلات اطلاع‌رسانی با محدودیت روبه‌رو است، اما از آنجا که این رسانه دیجیتال به فضایی تبدیل شده که مردم جهان می‌توانند بدون توجه به موقعیت جغرافیایی و یا جایگاه اجتماعی از آن طریق به برخی نیازمندی‌های علمی خود پاسخ دهند و شکاف‌های موجود را رفع نمایند، قابل تقدیر است.

با پیشرفت و گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی شکلی از جهانی شدن در حال پدید آمدن است که تفاوت بسیاری با گذشته دارد و رفتار و کردار آدمیان را بسیار تغییر می‌دهد. فناوری‌های اطلاعاتی جدید با تأثیرگذاری بر بسیاری از حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تحولات بسیاری را در حوزه اندیشه و روابط انسانی ایجاد کرده که در گذشته بدین سرعت و ژرفا امکان‌پذیر نبود.

۱. اجلاس تونس، کوفی عنان: اداره اینترنت نباید در دست سیاستمداران باشد، اینستا کوفی عنان: راهکار اداره بین‌المللی اینترنت چیست؟ باید زمینه دسترسی تمام مردم به اطلاعات را فراهم کرد. خبرگزاری دانشجویان ایرانی - تهران سرویس: جامعه اطلاعاتی

فناوری‌های نوین اطلاع‌رسانی براساس هدف وجودی خود و بازتابی که دارند، متفاوت عمل می‌کنند. یک وسیله‌اطلاعاتی از طریق اثرگذاری بر حوزه فکر و اندیشه انسان، دگرگونی در ساختار روابط انسانها را موجب می‌شود. برتری طلبی رسانه‌های بین‌المللی گاهی می‌تواند همگنی فرهنگی را از یک‌سو و بیگانگی با فرهنگ ملی را از سوی دیگر به همراه داشته باشد و فرهنگ‌هایی را که نتوانند در مقابل سلطه فرهنگ و فرهنگ‌سازی غرب پایداری کنند تضعیف و نابود سازند.

اکنون اینترنت فرصت مناسبی را برای نخبگان فراهم می‌آورد تا به توسعه دیدگاهی مشترک برای ایجاد یک جامعه توسعه‌یافته و بدون تبعیض نایل آیند، هر چند که در ذات این پدیده نیز تبعیض و نابرابری نهفته است. به هر حال این امکان اکنون برای مردم جهان به‌وجود آمده که از طریق استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات مشکلات و مسائل حاد را مطرح کرده و در پی حل مشکلات خود از طریق توسل به جامعه جهانی باشند.

فناوریهای رسانه‌ای و همگرایی فرهنگی

پدیده اینترنت نوعی از همگرایی را در فضای فوق قلمرویی و جهانی پدید آورده که برای مردم جهان در حال توسعه بسیار ارزشمند است، بدین معنی که دانشی را که تاکنون در انحصار جهان غرب بوده تا حدودی در اختیار همگان قرار داده و یا امکان آن را فراهم آورده است.^۱ از این‌رو موضوع مهم در اینجا چگونگی بهره‌برداری دولتها، فرهنگ‌ها و اقشار مختلف از این پدیده و واکنش آنهاست.

در واقع اگر دولتها و اقشار مختلف بخواهند همچنان خود را در انزوا نگه دارند و تحت عنوان پرهیز از هجوم فرهنگی غرب نسبت به اینترنت حالت دفاعی به خود گیرند، چه بسا که هجوم فرهنگی غرب سریعتر اتفاق افتد و زیانهای بیشتری به همراه

۱. برایان مک تورن، شبکه جهانی اطلاعات (شبکه سراسری جهانی برای سهیم شدن در اطلاعات و دانش به نقل از ayandehnegar.org)

داشته باشد.^۱ اما اگر به تنوع گسترده روابط و برخوردهای فرهنگی در جهان همچون یک موهبت و نعمت نگریسته و از ویژگی انطباق‌پذیری و گزینش بهترین شیوه‌ها پیروی شود، این رویکرد مثبت موجب وقوع رخداد‌های مؤثر و سودمند در عرصه‌های نظری و عملی خواهد شد.

به‌طور کلی استفاده از رایانه و اینترنت در جهان عرب به علت ماهیت شفاف‌سازی و آگاهی‌بخشی آن موضوعی مشکل‌ساز و چند بعدی است. از یک‌سو جهان عرب چندان توسعه‌یافته نبوده و در آن اساسی‌ترین نیازهای بشری مانند مسکن، بهداشت، آموزش، معاش روزانه و کار به‌طور بایسته تأمین نشده است، بنابراین بحث از رایانه برای بیش از هفتاد درصد مردم عرب‌زبان شمال آفریقا بخشی غیرملموس و دور از ذهن است. در عین حال مردم عادی نیز در تماس‌های روزانه خود حضور ملموس رایانه و اینترنت را در زندگی خود حس کرده و آن را در مناطق شهری چندان مهجور و متروک نمی‌یابند، در واقع بنا به پیشگویی مک لوهان حتی در جهان در حال توسعه نیز علی‌رغم تمامی توسعه‌نیافتگی و دور بودن از بسیاری از مواهب در زمینه اطلاع‌رسانی و کوچک شدن فاصله‌ها این امر محقق شده و مردم جهان اکنون آگاهی و اطلاعات بیشتری نسبت به گذشته دریافت می‌کنند.^۲ گرچه این اشکال وجود دارد که سلطه و سیطره جهانی غول‌های رسانه‌ای موجب شده که اخبار و اطلاعات ویژه‌ای برای جهانیان ارسال شود و آنان از تمامی حقایق مطلع نگردند.

به نظر می‌رسد مهمترین موضوعی که به نگرانی دولتمردان و ارباب خرد دامن زده همانا مدیریت پدیده اینترنت و تأثیرات آن است که در سطح جهانی رخ داده و اگر بدان بی‌توجهی شود غیرقابل مهار و نظارت خواهد بود. اکنون شیوه زندگی در کشورهای عربی و حتی در مورد روابط با زنان نیز تغییر کرده و ابعاد پیچیده‌ای یافته که اگر برای آن فرهنگ‌سازی صورت نگیرد، چه بسا هزینه‌های سنگینی بر جهان عرب

۱. خشم جهان عرب، معرفی رساله‌ای از برنارد لوئیس

http://www.hylit.net/ba/print/811_0_2_0

2. Information and Communication Technologies for Development.

<http://topics.developmentgateway.org/ict/rc/ItemDetail.do~1004089>

تحمیل خواهد کرد.^۱ چنانکه بی‌توجهی به مسائل اخلاقی، محیط‌زیست و کرامت انسانی اکنون برای جهان در حال توسعه یک معضل شده و امواج آن همانند تسونامی جهان را در بر خواهد گرفت. تنوع روزافزون عناصر فرهنگی، عامل اثرگذار بر بحران هویت به‌ویژه در جهان عرب علی‌رغم عوامل متعدد همگرایی که در آن است و بحران هویتی که در جهان عرب به چشم می‌خورد در آینده موجب نابسامانی‌های بسیار خواهد شد. از این‌رو مدیریت صحیح اقتضا می‌کند که دولتهای عربی با استفاده از فناوری موجود در رفع این معضل نیز بکوشند.

اکنون تعامل و ارتباط فرهنگی اعراب با یکدیگر و با فرهنگ مسلط و غالب جهانی روندی فزاینده دارد و اجتناب‌ناپذیر است، حتی چه بسا بی‌توجهی به امر هماهنگی فرهنگ‌ها و فراهم آوردن تسهیلات و امکانات کاهش تنش‌های فرهنگی موجب برخورد تمدن‌ها شود.^۲ از این‌رو باید بر گسترش روابط و پیوندهای فرهنگی تأکید کرد و پدیده اینترنت را به دلیل فراهم آوردن این رخداد فرهنگی در عرصه جهانی مغتنم و مبارک دانست.

ضرورت توجه بیشتر به اخلاق در جامعه اطلاعاتی

در این میان هر چند فناوری اطلاعات تحولات سیاسی و اجتماعی مهمی را به‌وجود آورده، اما همانند هر پدیده مدرن برخی تبعات منفی نیز دارد. از این‌رو بر دولتهای عربی است که نسبت به تبعات اخلاقی و گرایش‌های فرصت‌طلبانه افراد حساس باشند و از استثمار زنان، جوانان و کودکان جلوگیری به عمل آورند. این پدیده در جهان عرب زنان و جوانان را بیش از دیگر اقشار جلب کرده است ولی معلوم نیست که تأثیر آن چگونه باشد.

1. Saudi Woman Legal Framework to Protect Rights. Khalil Hanware & Javid Hassan. Arab News Tuesday, 20. December, 2005 (19, Dhul Qa'dah, 1426)

۱. سه‌شنبه ۲۱ مهرماه ۱۳۸۳، تلویزیون ابوظبی با همکاری اتصالات امارات متحده طی پروژه‌ای، کانال‌های تلویزیونی را با دستگاه‌های موبایل GSM مرتبط می‌کند.

<http://www.itna.ir/archives/news/001400.php>

بدون تردید جراید، رادیو و تلویزیون و فناوری نوین اطلاع‌رسانی تأثیر بسیار زیاد و فزاینده‌ای در گسترش روابط در تمامی ابعاد آن به‌ویژه امور فرهنگی دارد. در این راستا کشورهای جهان و غرب و سازمان ملل نیز حساسیت مخصوصی را اعمال می‌کنند که در برخی موارد قابل تقدیر و در برخی موارد به زیان کشورهای عربی و به‌طور کلی جهان سوم است. مع‌هذا با توجه به اینکه اکنون سازمان ملل متحد و دیگر سازمانهای بین‌المللی و غیردولتی تأثیر جدی بر جهان سوم و به‌ویژه جهان عرب داشته و توان آن را دارند که از برخی اندیشه‌ها و جنبش‌ها و برنامه‌ها حمایت و پشتیبانی کرده و در جهت تقویت و یا تضعیف شماری دیگر فعالیت کنند، از این‌رو لازم است کشورهای عربی از امکانات و پیشنهادهای این سازمانها بهره‌مند شوند.

همان‌گونه که فناوری ارتباطی موجب افزایش و فراگیر شدن برخی جرایم مانند اعتیاد، فحشا، قاچاق انسان و حتی رشد ناهنجاری‌های رفتاری و فکری در میان اقشار مختلف و به‌ویژه جوانان شده؛ این پدیده نقش مؤثری در ایجاد ارتباط فرهنگی و گسترش روابط بین گروهها داشته و به نوعی در تقویت روابط آنها کوشیده است.

ضرورت توجه دولتهای عربی به امر گسترش ارتباطات بین فرهنگی

در عصر جهانی شدن یا جهانی سازی برای کشورهای عربی این فرصت فراهم آمده که تا حدودی اطلاعات و آگاهی بیشتری کسب کنند و در جهت تثبیت هویت و اقتدار گروهی خود بر آمده و در بهبود روابط با کشورهای همسایه راه اعتدال و خرد را پیش گیرند. با وجود این، اطلاعات و دانش جهان عرب و مردم آن از سیاست غرب در خاورمیانه و جهان عرب اغلب سطحی و محدود است. ضمن اینکه آنها حتی تصویر درستی از واقعیت‌ها نداشته و علی‌رغم تلاش کشورهای همسایه و از جمله ایران مبنی بر حسن نیت و حسن همجواری همواره رفتار ابهام‌آمیز داشته‌اند و این رفتار ناشی از ابهام در ذهن و باور آنان بوده است.^۱

۱. کالبد شکافی «الجزیره»، اختاپوس ضد ایرانی در جهان عرب

- فناوری نوین از چند جنبه توانسته است در گسترش روابط، پیوند و ارتباطات فرامنطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بکوشد که از آن جمله به این موارد می‌توان اشاره کرد:
۱. ایجاد پیوند بین مؤسسات آموزشی برای گسترش ارتباطات و استفاده از تجربیات یکدیگر در بخش‌های آموزشی و پژوهشی
 ۲. ایجاد پیوند بین ارباب جراید برای گسترش ارتباطات و اخبار مناسب و مشوق مردم و گزارشگران عربی
 ۳. ایجاد پیوند بین دانشگاه‌های عربی و دانشگاه‌های معتبر دنیا به منظور استفاده از تجارب مشترک
 ۴. ایجاد ارتباط بین سازمان‌های غیردولتی فعال در جهان عرب با اقشار مختلف و فراهم آوردن کمک‌های مردمی
 ۵. ایجاد پیوند بین مؤسسات دینی و فرهنگی با هدف گسترش معارف دینی و فرهنگی
 ۶. ایجاد پیوند بین بخش‌های بهداشتی، هنری، فرهنگی و علمی عربی با یکدیگر و با جهان خارج
 ۷. فراهم آوردن فرصت مناسب برای نخبگان، اندیشمندان و هنرمندان برای آگاهی از تلاش‌های یکدیگر و تعمیم دستاوردهای خود به جامعه.

رویکرد نهادهای عربی برای بهره بردن از فناوری اطلاعاتی در گسترش ارتباط فرهنگی

در چند دهه اخیر شرایط اقتصادی کشورهای عربی بهبود یافته و مؤسسات و نهادهای دینی آموزشی تلاش ارزنده‌ای را برای بهبود وضعیت زندگی مردم مبذول داشته‌اند.^۱ با وجود این به دلیل فراهم نبودن زیرساخت‌های مناسب از نظر اجتماعی (حاکمیت هویت قبیله‌ای و نژادی)، سیاسی (سیطره حزب حاکم و گروه دولتمردان)، اقتصادی (غلبه گروهی ویژه بر امور اقتصادی و ممانعت از حضور شهروندان توانمند و با انگیزه) و فرهنگی (تسلط بخش‌های دولتی و حمایت از برخی جریان‌های فرهنگی ویژه) فرصت لازم و بهای کافی به مردم برای بروز قابلیت‌ها و توانمندی‌های خود داده نمی‌شد و آنها

1. <http://www.mehrnews.com/fa/NewsDatail.aspx?NewsID-259468>

در وضعیت نامناسبی از نظر مادی و معنوی بودند. خوشبختانه از دهه نود میلادی به بعد با گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی و کاهش نفوذ دولت در ارکان مختلف زندگی شهروندان، برخی فرصت‌ها و موقعیت‌ها برای مردم و به‌ویژه نخبگان و روشنفکران فراهم شد و برخی آزادی‌های سیاسی و اجتماعی به مردم اعطا گردید که نتایج مثبتی نیز در برداشت. خوشبختانه امروز شهروندان و جوانان کشورهای عربی با بهره‌مندی نسبی از فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در زمینه‌های زیر به موفقیت‌هایی دست یافته‌اند:

- انجام تحقیق به‌منظور دستیابی به اخبار و اطلاعات
- بهبود مهارت‌ها و معلومات شخصی و سازمانی
- پیگیری و مشارکت در برنامه‌های فرهنگی، اجتماعی و آموزشی در مقیاس جهانی
- انتشار اطلاعات و محصولات و مطالب تبلیغاتی
- کسب شناخت در زمینه عوامل مؤثر بر توسعه در سطوح محلی و منطقه‌ای
- تبادل اطلاعات و تجربیات
- تنظیم و هماهنگی فعالیت‌ها هم در کشور و هم در خارج از کشور
- مشارکت در جامعه مدنی و اجتماعات محلی
- شناسایی مرتبطان جدید و گسترش شرکای توسعه
- ارائه درخواست برای حمایت‌های مالی و فنی (شکیبا، همان).

نتیجه‌گیری

کشورهای عربی اگرچه برای بهبود اوضاع اقتصادی و حفظ و توسعه فرهنگ ملی تلاش ویژه مبذول می‌دارند، اما باید توجه داشته باشند که امروز با پدیده‌ای به‌نام جهانی‌سازی دست به‌گریبان‌اند و بنابراین برای بهره‌بردن از امکانات دستیابی به فرهنگ جهانی و در عین حال حفظ سنن بومی خود باید تلاش‌های هوشمند داشته باشند و این امر نیازمند آموزش همگانی و گسترش امکانات و فناوری‌های نوین است، گفتنی است که هر یک از این دو فرهنگ عربی و جهانی، زبان، ذهنیت، اندیشه، نوع فکر و کارکرد خود را دارد که شاید بتوان گفت مغایر با دیگری است. از این‌رو لازم

است که دولتهای عربی در سیاستهای فرهنگی خود جانب اعتدال را پیش گرفته و از موارد مثبت هر دو فرهنگ مردم را بهره‌مند سازند. شکی نیست که اکنون مرزها مخدوش شده و حفظ حریم بومی و ملی و حتی فردی چندان ساده نیست و شاید امکان‌پذیر نیز نباشد. اگوستین ژیرار معتقد است بزرگراههای اطلاعاتی هم در سطح ملی و هم در سطح جهانی نه تنها موجب نقض حاکمیت ملی شده‌اند، بلکه حق حاکمیت افراد را نیز از بین برده‌اند، شبکه‌های اطلاعاتی مانند هر وسیله ارتباطی دیگر به سرعت جای خود را در میان جوامع باز خواهند کرد.

درخصوص کشورهای عربی این موضوع وجود دارد که انباشته‌های ذهنی و سنت‌های آنها با تحولات و تغییرات پیوسته دنیای مدرن و مظاهر آن در جهان عرب تعارض دارد. از این‌رو دولتهای عربی نقش گسترده و حساسی در تعمیم فناوری اطلاع‌رسانی و گسترش آن و تنظیم تحولات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارند. بنابراین نقش دولتها اکنون حساس‌تر از گذشته است و آنها باید با ارائه آموزش و فراهم کردن امکانات مناسب موجبات بهره‌مندی شهروندان خود را از این پدیده فراهم آورند. نکته دیگر آنکه فناوری اطلاع‌رسانی راه را برای نیروگرفتن اندیشه‌ها و طرح نظرات و آرای مردم و نخبگان باز کرده است و اکنون فرصت مناسبی برای انطباق‌پذیری فرهنگی پدید آمده که می‌توان از این طریق با تهاجم فرهنگی غرب مقابله کرد، مشروط بر اینکه دولتها با برنامه‌ریزی مناسب و آموزشهای گسترده و مفید از نظرات نخبگان بومی بهره‌مند شوند. امروزه فناوری نوین اطلاع‌رسانی و به‌عبارتی رسانه‌های گروهی در اشکال مختلف آن، نقش مهمی در شناساندن جامعه جهانی و امت اسلامی به بخش معظمی از جامعه عربی که احتمالاً به کلی از آن بی‌اطلاع و یا در خوشبینانه‌ترین تحلیل کم اطلاع بودند و البته دلیل خاصی هم برای توجه به این امر نداشتند، دارد.

منابع

۱. ابن اثیر، عزالدین. *النهایه*، جلد ۳، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، بی‌تا.
۲. استیگلنز، جوزف. *جهانی‌سازی و مسائل آن*، ترجمه حسن گلریز، نشر نی، تهران، ۱۳۸۳.

۳. بوازرد، مارسل. *فصلنامه سیاست خارجی*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۲، تهران، تابستان ۱۳۷۷.
۴. پایگاه اینترنتی العربیه، مورخ (۲۰۰۵/۱۱/۱۷)
۵. پایگاه اینترنتی النبا، مورخ (۲۰۰۵/۱۱/۳۰)
۶. تقوی، محسن. *مطبوعات در لبنان*، آرشیو اداره کل عربی - سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
۷. حلی، علامه. حسن بن یوسف. *تذکره الفقهاء*، جلد ۱، منشورات مکتبه مرتضویه، بی‌جا، بی‌تا.
۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۷/۳/۱۵)
۹. خبرگزاری دانشجویان ایرانی - تهران سرویس: جامعه اطلاعاتی
۱۰. خبرگزاری فارس
۱۱. *روزنامه الشرق قطر*، مورخ (۲۰۰۱/۱/۱۴)
۱۲. *روزنامه الشرق الاوسط*، مورخ (۲۰۰۵/۱۰/۱۵)
۱۳. شکبیا، محمدرضا. *رسانه‌ها در افریقا و جهان عرب*، آرشیو اداره کل آفریقا و عربی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
۱۴. شیرزاد، مسعود. «نفوذ پنهان تأملی در تأثیر رسانه‌های غربی بر هدایت افکار عمومی جهان»، به نقل از *روزنامه همشهری* (۸۴/۸/۱۸)
۱۵. صدقی، فرمهر. «اخلاق رسانه‌ای»، به نقل از: *روزنامه همشهری*، (۸۴/۹/۳۰)
۱۶. طبرسا، نقی. «بررسی پدیده اینترنت در منطقه خلیج فارس»، *فصلنامه علوم سیاسی*، مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم، شماره ۱۳، قم، ۱۳۸۰.
۱۷. فرانسوا بایار، جان. *سیاسه مل البطون، سوسیولوجیه الدوله الافریقیه*، ترجمه حلیم طوسون، دارالعالم الثالث، بیروت، ۱۹۹۲.
۱۸. *فصلنامه سیاست خارجی*، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، به نقل از نقی طبرسا، همان ص ۲۵۵، تهران، ۱۳۷۷.
۱۹. مجلسی، محمدباقر. *بحار الانوار*، جلد ۱۹، دارالاحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳
۲۰. محبوب بریر محمد نور، تراث و قیس من الفکر و تاریخ

۲۱. الوطن العربی، مورخ ۲۰۰۵/۴/۳۰

۲۲. هینس، جف. دین، جهانی شدن و فرهنگ سیاسی در جهان سوم، ترجمه داود کیانی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۱.

23. Hourani Albert. (1992). History of the Arab Peoples, Warner Books.

24. Gelvin James L. (2004). The Modern Middle East, Oxford University Press.

25. Lewis Bernard. (2003). What Went Wrong? The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East, Harper Perennial.

26. Africana Encyclopeadia, 1995 USA

27. Eugene Rogan. (2004). Arab books and human development.

28. Iindisfarine-Tapper, nancy. (1997). Language of dress in the middle east, curzon pub.

29. Field, Michael. (1995). Inside the Arab World Harward University Press.

30. Saudi Woman Legal Framework to Protect Rights. Khalil Hanware & Javid Hassan. Arab News Tuesday, 20. December, 2005 (19, Dhul Qa'dah, 1426)

31. <http://www.Arabnews.com/? page = 7& section = o & article= 74717 & d= 15& m = 12&y = 2005>.

32. <http://fa.wikipedia.org/wiki>

33. <http://jomhuri.com/a/00news/003217.php>

34. Arab League Summit Declarations are not for Reform, But for Deceiving Arab Public Opinion and the International Community

35. <http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sd&ID=SP72404>

36. <http://www.farnews.com/newstext.php?nn=8409080480>

37. http://web.idrc.ca/openebooks/702-12004_1_OCT ص ۵

38. <http://bashgah.net/molules.php?name=News&file=article&sid=14651>

39. <http://www.alefba.com/translationarab.htm>
40. Where E-Governance Works The Nation (Nairobi)
41. Chawama Youth Project Bring Life Skills to Youths, Women Through ICT
42. The Times of Zambia (Ndola) November 14, 2005 Mwiika Malindima
43. <http://sharinews.ir/?11353> ۱۶:۵۶ - ۱۳۸۴ آبان ۲۸، شنبه
44. <http://www.arabnews.com/?page=1§ion=0&aricle=74697&d=15&m=12&y=2005>
45. 178 Municipal Councils Are Formed Across Saudi Arabia
46. P.K.Abdul Ghafour, Arab News
47. <http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sr&ID=IA15103>
48. Informatihttp://www.sppcco.com/main1.asp?a_id=180
49. <HTTP://RAHA.GOOYA.NAME/TECHNOLOGY/ARCHIVES/039386.PHP>
50. <http://topics.developmentgateway.org/ict/rc/ItemDetail.do~1004089>
51. <http://www.baztab.com/news.23708.php>
52. <http://www.mehrnews.com/fa/NewsDatail.aspx?NewsID-259468>

Archive of SID